

WAD 'Indische Zomer' 2016

Expositie van Carola Eijssenring en Jan Radersma

Tastbare Spiegeling

'Tastbare Spiegeling' is een speelse titel. De teksten van Carola Eijssenring en de beelden van Jan Radersma spiegelen elkaar en die spiegeling is tastbaar in hun materiële vorm: de kunstwerken die geëxposeerd worden en die in deze bundel weergegeven worden zijn aanraakbaar (wat we overigens geacht worden niet te doen).

Maar ze spiegelen paradoxaal genoeg ook een niet meer aanraakbare realiteit, een virtuele wereld, die niettemin hier in teksten en beelden, opnieuw aanraakbaar is gemaakt. Het geheim van de kunst: *Tastbare spiegeling* van het ontastbare.

Het is een eer voor mij om deze tentoonstelling te mogen openen, maar ik verontschuldig me voor de manier waarop ik dat ga doen: Carola E en Jan R zijn veelzijdige mensen en kunstenaars, maar ik ga hen heel eenzijdig benaderen, naar ik hoop niet: benadelen. Dat mag ik omdat zij exposeren in het kader van de 'Indische Zomer'. Dat is niet de zomer in Nederlands-Indië, daar kende men geen zomerseizoen en Nederlands-Indië bestaat niet meer. Maar Indisch Nederland bestaat wel en ook de zomers aan de Indisch-Nederlandse kunst en cultuur gewijd.

In de jaren 1945 tot 1980 kwamen er ca 300.000 Indische Nederlanders (Indo's en totoks) naar negeri Belanda, Nederland, plus 12.500 Molukkers en 13.000 mensen uit Nieuw-Guinea (Papua's, Indo's en totoks). En na 1975, toen Suriname onafhankelijk werd, kwamen er ook nog enkele duizenden Surinaamse Javanen naar Bakra Kondre, Nederland. We onderscheiden nu al ten minste drie generaties Zuidoost-Aziatische nieuwkomers en hun nakomelingen, het aantal gaat richting de miljoen. En daar komt nog eens bij dat bijna iedere z.g. autochtone Nederlanders wel op de een of andere manier een band met Indië/Indonesië heeft, van de grootmoeder of tante die in Indië onderwijzeres of verpleegster was, tot de grootvader of oom die in de z.g. Politioele Acties gevochten heeft. Rob Nieuwenhuys, de grote kenner van de Indische literatuur, formuleerde het aldus: 'Indië laat je niet los', ik zou dat liever variëren tot 'Van Indië zijn we nog niet af!' – want Nederland is nog lang niet in het reine met z'n koloniale verleden. Rob Nieuwenhuys, auteur van de *Oost-Indische Spiegel*, en Tjalie Robinson, redacteur van het tijdschrift *Tong Tong* (thans *Moesson*) en stichter van de Pasar Malam Besar (thans: Tong Tong Fair) verwachtten dat Indië nog generaties lang in ons collectieve geheugen zou blijven bestaan en ze kregen gelijk. De Indische lieux de mémoire (herinneringsplaatsen) zijn talrijk, van de omstreden monumenten van Jan Pieterszoon Coen en Generaal J.B. van Heutz tot aan de Indische oorlogsmonumenten in Den Haag, Apeldoorn en Bronbeek (bij Arnhem), evenals het project Sawah Belanda van Joyce en Marion Bloem in Arnhem, en zelfs de straatnamen in de Indische buurten van talrijke steden, zoals de Javastraat in Enschede waar de dichter Willem Wilmink geboren werd en stierf. Indië behoort tot het Nederlands cultureel erfgoed: de keuken, de dans, de vechtsport, de mode, de muziek, de taal, de literatuur, de beeldende kunsten, waarvan we nog kunnen genieten op pasars malam en in culturele centra zoals het WAD. Helaas zijn onder het eerste kabinet Rutte een aantal belangrijke musea en instituten gesloten: het museum Nusantara in Delft, het Moluks Historisch Museum in Utrecht, het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam en het KITLV te Leiden (dat een doorstart heeft kunnen maken in afgeslankte vorm).

Ik breng u dit alles in herinnering om het werk van Carola en Jan in een wijdsers perspectief te kunnen plaatsen: het Indische.

Hoe Indisch zijn onze kunstenaars? Om te beginnen Jan Radersma. Hij werd nog in Nederlands-Indië geboren, 1948 in Batavia. De pijn die zijn ouders geleden hadden tijdens de Japanse bezetting, de Bersiap en de z.g. repatriëring was te groot om erover te kunnen spreken – het ‘Indisch zwijgen’.

Ter zijde: Gelukkig is er de literatuur die historische data invult en aanvult met gedachten en gevoelens. Uit romans van Marion Bloem, Adriaan van Dis, Paula Gomes, Jill Stolk, Alfred Birney, Ernst Jansz en vele anderen halen we trefzeker de angsten, het verdriet en de hoop die deze beladen periode karakteriseren. De familiechroniek *Asta's ogen* door Eveline Stoel laat ook prachtig het Indische leven en lijden zien, van voor de oorlog in Indië tot heden in Nederland.

Jan is de Indische geschiedenis van zijn familie bij stukjes en beetjes aan de weet gekomen. Rond 1980 was hij zich bewust van zijn Indo-zijn. In 1982 ging hij op een terugkeerreis naar Indonesië. En hoe totok-Belanda hij er nu ook uitziet, ik zag zijn zelfportret uit die tijd (1987) en hij is er een ware Indo om te zien. (En toen ik hem de eerste keer ontmoette in een restaurant vroeg hij sambal bij een salade! Zegt dat niet genoeg?)

Carola Eijzenring werd in 19.. in Scheveningen geboren, maar haar ouders waren repatriant uit Indië. Zij vestigden zich in Suriname, daar werd Carola verwekt. Haar moeder was een buitenkamper geweest omdat haar *pendaftaran*, zeg maar genetische stamboom, net wat meer Aziatisch bloed vertoonde dan Europees. We weten nu dat deze buitenkampers het nauwelijks beter gehad hebben dan de mensen in de kampen (zij het dan dat zij strafexercities ontlieden). Haar vader werd gedwongen voor de Japanners aan de Pakan Baroe spoorlijn te werken op Sumatra (evenals de vader van Marion en Joyce Bloem). Carola met Indisch bloed (tegenwoordig zeggen we liever: genen), in Suriname verwekt, in Nederland geboren, daarna teruggekeerd naar Suriname en opnieuw in Nederland beland, is een wereldburger, wil volkeren en culturen verbinden door haar Stichting Indigo. Ze wordt in talrijke landen door haar uiterlijk en gedrag als landgenoot ‘herkend’. En ook dat kosmopolitisme kenmerkt vele mensen met Indische wortels. Haar Indisch zijn betekent veel onderweg zijn, veel aanpassen, veel afscheid nemen. Carola en Jan zijn Nederlander geworden en Indisch en Surinaams-Indisch gebleven. De voorvechter voor de Indische emancipatie, Tjalie Robinson, formuleerde het kernachtig: ‘Integreren ja, assimileren, nee.’

In hun werk zijn de Indische wortels meer of minder bedekt aanwezig. Jans vader zei eens tegen hem: achter de horizon ligt een land waarnaar we niet terugkeren, Indië. Dat leek me een prachtig motto, Indië, land achter de horizon, ook voor het werk van Carola en Jan, maar wie scherp waarneemt ziet dat het gecompliceerder ligt, in hun werk verschijnt Indië al vóór en óp de horizon. Carola gebruikt een ander beeld, Indië ligt *deep down*; ik citeer:

Dan, als het glas scherft, adem ik gedooft verleden

Donker is de aarde waaruit wij ooit ontwortelden
eeuwenoude resten duisteren *deep down* zonder
directe connecties met hier en nu

Desondanks dezelfde vezels, dezelfde DNA, dezelfde
geuren

De verbinding is dun, versleten, geschramd, gesneden
zelfs, kapot

Nee, niet verloren, alleen niet meer vanzelfsprekend

Toch zal ook ik op een dag terugkeren met in mijn
armen mijn vermoeide ziel

Ergens boven de ruisende bladeren zal een vogel
uit haar vlucht vliegen

Dit symboliekrijke gedicht hoort bij Jans schilderij met bomen die wortelen in duistere aarde, met de titel, nee, niet 'Bomen', maar *Pohon pohon* (het Indonesisch voor Bomen). Verzen en beelden die wortelen in Indië/Indonesië.

In Jans werk is de horizon meestal nadrukkelijk aanwezig. Het Nederlandse landschap, Friese meren, Brabantse vennen, Hollandse oevers lijken vaak over te gaan in.....sawahs. Indië aldus ook voor en op de horizon. Ook heeft hij een landschap gemaakt met een 'verlaten huis' erin, een beeld voor Indië? Rudy Kousbroek schreef over Indië als een huis waarin je de weg weet, iedere kamer, iedere gang, ieder hoekje, maar het huis is er niet meer; in Jans termen: het huis is verlaten.

De water- en polderlandschappen die langzaam lijken over te gaan in sawahs zijn niet nieuw in de kunst. De dichter Vincent Mahieu (alias voor Tjalie Robinson, alias voor Jan Boon) schreef een gedicht waarin hij het waterlandschap rond Amstelveen en Antjol (nabij Batavia/Jakarta) met elkaar vergeleek (let wel, beide landschappen zijn thans geheel en al veranderd, de dichter beschrijft de situatie rond 1955):

Anders niet

Soms is het land van Antjol net

als Holland. Als het regent en de saaien¹

regenwolken laag en donker overwaaien.

Als de leien rawa-plassen² met

dodden, lis en riet

polders zijn en anders niet.

De fluisterende gerimis³ heeft

een klamboe voor de horizon gehangen

en zo een stuk van Amstelveen gevangen.

De regen zeeft – de regen weeft

een droom tot levend lied:

Amstelveen en anders niet.

---

¹ *saaien*: saaien gordijn

² *rawa*: moeras

³ *gerimis*: motregen

Over de dijk een boertje gaat,
 Kleumend en koud, de handen in de zakken.
 Een witte zwerm roeft op over de rakken.
 Een blauwe flits, de donder slaat
 Tweemaal door droom en lied
 Tweemaal en anders niet.

Een jager, lis en riet:
 Antjol en anders niet.

Vincent Mahieu

Vincent Mahieu geeft de voorkeur aan Antjol, aan Indië, maar bleef door omstandigheden gedwongen in Nederland (zoals bijna alle Indo's). Waarom doet me dit gedicht zo aan het werk van Jan Radersma denken?

Als antwoord wil ik u ten slotte graag nog een prachtig lied over Indië laten horen, geschreven door Willem Wilmink, en gepresenteerd door de Indo-musicus Wouter Muller, een lied dat enigszins nostalgisch de verscheurdheid van de Indischman of –vrouw uitdrukt: 'Op twee plaatsen tegelijk'.

OP TWEE PLAATSEN TEGELIJK

Hoe zou het leven staan
 daar in die kleine kampong?
 Is die muziek daar nog
 van gamelan en krontjong?
 Zouden er nog zoveel
 prinsesjes zijn op Bali?
 Bestaat dat liedje nog:
 Terang boelan di kali?
 Misschien dat u dit
 niet helemaal verstaat,
 dat u niet eens de naam begrijpt
 van uw eigen Timorstraat.

Mijn hart is op twee plaatsen tegelijk.

De kantjil heeft nog steeds
 wel honderd loze streken
 en de wajangpoppen doen
 en kijken of ze breken.
 In de alang-alang ligt Sarina
 fijn te vrijen,
 maar kassian daar komt
 een tijger tussen beiden.

't Is mogelijk dat dit wat vreemd
voor u zal zijn,
dat u niet eens de naam begrijpt
van uw Buitenzorgplein.

Mijn hart is op twee plaatsen tegelijk,
vooral ook in de stilte van de nacht.
Mijn hart is in het Nederlandse koninkrijk
en in de grote Gordel van Smaragd.
In Rotterdam of Heerlen
of in Oude Pekela
zie ik de verre kust van Ambon,
Soemba, Soembawa.
En ik zie sawah's in de mist
vlak langs de Afsluitdijk.
Mijn hart is op twee plaatsen tegelijk.

Daarginder is een land
vol wonderlijk getover
en het heimwee naar dat land
dat gaat niet zo maar over.
Wij wonen mooi op stand,
maar de gedachten zwerven
in heimwee dat ons kind
en ons kleinkind nog zal erven.
Misschien dat u dit een beetje
zal ontgaan,
dat u niet eens de naam begrijpt
van uw Halmaheiralaan.

Mijn hart is op twee plaatsen tegelijk.

U zult begrepen hebben dat ik vootal deze verzen kenmerkend vind: 'En ik zie sawahs in de mist / vlak bij de Afsluitdijk. / Mijn harte is op twee plaatsen tegelijk.' Jan en Carola zien sawahs in Nederland: sawah sawah belanda, Jan schildert ze ons. Nederland en Indië schuiven over elkaar heen, net als in het gedicht 'Anders niet' van Vincent Mahieu.

D&H,

Dit gedicht/lied geeft op indringende wijze de situatie van de Indische Nederlander weer, ook die van Jan Radersma en Carola Eijzenring. Voor Carola is de situatie nog gecompliceerder omdat zij behalve Indisch ook nog Surinaams is – kan het mooier?!

Zij spiegelen elkaars werk en spiegelen hun Indische wortels. Ze maken die zichtbaar, hoorbaar, voelbaar, tastbaar. Jan en Carola wortelen achter de horizon, deep down, maar herscheppen voor en op de horizon en dat aspect van hun persoon en werk heb ik u willen laten zien — en hiermee verklaar ik de tentoonstelling voor geopend

